

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա Ի Ե Տ Ա Բ Ե Ր

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

ԱԶԳԱՅԻՆՔ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆՅ ՎՐԱՅ

Արարողութիւն կըսուին այն ամենայն գրոյի ձեւերը, շարժմունքները, սովորութիւնները՝ որով մարդիկ իրենց սրտին զգացմունքը կերեւցընեն, մանաւանդ իրենց աստուածաշատութիւնը։ Չկայ մէկ ներքին զգացմունք մը, եւ ոչ մէկ կրօնական ջերմեռանդութիւն մը որ իրեն համար այսպիսի արարողութիւն կամ գրոյի ձեւեր ու նշաններ չունենայ։ Հաւատք ըսածդ սրբան հնութիւն որ ունի՝ նոյնքան է նաեւ արարողութեանց հնութիւնը. ըսել է թէ աշ-

խարհիս սկիզբէն իվեր մարդիկ իրենց հաւատքը եւ ամենայն ներքին զգացմունքները զանազան արարողութիւններով յայտնելու սովորած են։ Այսպէս կտեսնեմք որ Կային եւ Աբէլ իրենց հաւատքը եւ առ Աստուած երախտագիտութիւնը զոհ մատուցանելով յայտնելու են. նոյնպէս եւ Ենովս ու Նոյ նահապետները, յետոյ Աբրահամ, Իսահակ, Յակոբ, եւ նոցա յաջորդները մինչեւ Խմովսէս, որ այն արարողութիւններուն շատը գրով ալ հաստատեց ու զարգարեց, եւ Քրիստոս Տէրն մեր ինոր օրէնս նոր արարողութիւններ արարողութիւններ աւանդեց քրիստոնէիցս՝

թէ անձամբ եւ թէ առաքելոց ձեռքովը : — Այս արարողութիւն բառը որ ծես ալ կրտսի, գաղղիարէն ընդհանուր անուամբ *սեռեմոնի* ըսուածն է :

Մեր միտքը այն չէ որ այս տեղ աստուածաբանական ու իմաստասիրական պատճառաբանութեամբ ցուցնենք թէ որչափ հարկաւոր են արարողութիւնները եւ ինչ խորհուրդ կամ նշանակութիւն ունի ամէն մէկը : Կողմէմք այս տեղ ազգային արարողութեանց վրայ խօսիլ այն մտքով որ ցուցնենք թէ մեր Հայոց ազգին պէս կրօնական ժողովրդեան ազգութեանը հաստատուն ու զօրաւոր կապ են ազգային դաւանանքին արարողութիւնքը :

Կրօնական ժողովուրդ կրսեմք մեր ազգին՝ իւր այժմու վիճակին նայելով, յորում (ինչպէս որ շատ անգամ ըսուած է) Հայուն ազգութեանը մի միայն հաստատուն եւ աներկբայ նշան մնացած է իւր ազգային լուսաւորչական կրօնն ու դաւանանքը. եւ որովհետեւ արարողութիւնները այս դաւանանքին գրեթէ մարմինն ու կերպարանքն են, եթէ արարողութիւնները չպահուին՝ տարակոյս չբկայ որ դաւանանքն ալ գրեթէ աներկելի կլինի, եւ Հայուն ինչ ազգէ լինելը անյայտ կմնայ :

Եւ յիրաւի, մեր ազգին որ մասն որ իւր սեպհական եկեղեցւոյն արարողութիւնները անխախտ պահեր է ու կպահէ, այն մասին ազգութիւնն ու ազգային հոգին ալ շատ աւելի կենդանի է՝ քան թէ այն մասերունն որ ազգային արարողութիւնները կամ ձգեր են, եւ կամ անոնց տեղը օտար արարողութիւններ առեր են : Ծանր չգնայ այս մեր խօսքը՝ ոչ առաջիններուն, այսինքն ազգային արարողութիւնները ձգողներուն, եւ ոչ վերջիններուն, այսինքն անոնց տեղը օտար ազգաց արարողութիւնները առնողներուն : Եւ որպէս զի երկուքին ալ հասկըցնենք թէ մեր խօսքը գործնական ճշմարտութեան վրայ հաստատուած է, եւ ոչ թէ երեւակայեալ ազգասիրութեան, քանի մը խօսքով մեր միտքը աւելի բացատրեմք :

Ա. Մեր օրերը շատ Հայեր կգտնուին, մա-

նաւանդ երիտասարդաց մէջ, որ թէպէտ սրտով ու դաւանանքով ճշմարիտ ու հարազատ Հայ են, բայց իրենց դաւանանքը դրսի արարողութիւններով յայտնելու անփոյթ են, որը շատ՝ որը քիչ : Օրինակի համար, այժմու ժամանակս՝ որչափ ալ զարմանալի կարծուի՝ նոր բան չէ այնպիսի Հայեր տեսնելը որ ըտրովին մէկդի դրած են երեսնին խաչակնքելը, ծնրագրութիւն ընելը, աղօթքի կենալը, ձեռնամած կամ բաղկատարած աղօթելը, խաչ աւետարան համբուրելը, մոմ վառելը, խունկ ծխելը, մատաղ ընելը, եւ այլն, եւ այլն : — Մի հարցընէր թէ արդեօք նոքա բան մը գիտեն որ այս արարողութիւնքը հարկաւոր բաներու տեղ չեն դներ. հաւատան որ հարիւրին մէկը չկայ որ գիտնայ թէ այն արարողութիւնները ինչ նշանակութիւն ունին. եւս առաւել հազարին մէկն ալ չկայ որ գիտնայ թէ այն արարողութիւնները ինչ տեսակ փիլիսոփայական քննութիւններով հերքելու ելեր են ատենով քանի մը թեթեւահաւատ մարդիկ, ու յետոյ ինչ կերպով նոքա ալ խաղք եղեր են : Հապա կամ օտարաց եւ կամ իրարու թուլութեանը հետեւելով, կամ թէ նորասիրութեան եռանդը նաեւ այսպիսի պատուական ու պատկառելի հնութեանց դէմ բանեցնելով, տեսակ մը իմաստութիւն կհամարին ետ կենալը այն արարողութիւններէն. որով՝ թողումք նոցա այլոց տուած գայթակղութիւնը, իրենց ազգութեանը նշաններուն մէկքանին իրենց վրայէն փրցուցած նետածի պէս կլինին :

Այսպիսիներուն հարկաւ շատ բան կրնար ըսուիլ՝ իբրեւ առ Լուսաւորչական քրիստոնեայ եղբարս. բայց մեք միայն մէկ բան մը ըսեմք իբրեւ առ ազգասէրս կամ ազգասիրութեան անուամբ պարծեցողս :

«Հայ եմ, իսկ Հայ եմ, բուն Հայ եմ, Լուսաւորչական Հայ եմ» ըսելով իրաւամբ պարծեցող մարդուն եթէ հարցընեմք՝ թէ ինչ բանի վրայ է քու հայութիւնդ, անշուշտ պատասխան պիտի տայ թէ սուրբ հաւատքիս ու դաւանանքիս անխառն պահպանութեանը վրայ. վասն զի եթէ ըսէր թէ հայերէն խօ-

սեւումս միայ, կարելի կլինէր հարցընել իրեն թէ ուրեմն ինչո՞ւ համար իսկ հայու տեղ չես դնէր զանոնք որ հռոմէական կամ բողոքական են եւ հայերէն կխօսին: Արդ եթէ իսկական հայութեան նշան՝ Լուսաւորչական դաւանանքն է, այս դաւանանքը ինչէ՞ն պիտի երեւնայ՝ եթէ ոչ աստուածաշտուութեան դրսի արարողութիւններովը, վասն զի դաւանանքին սեպհական յատկութիւնները, այսինքն ուրիշ դաւանանքներէ ինչ բաներով զանազանիլը՝ շատ հայ կայ որ ինքն ալ չբազմաթիւ, թող թէ ուրիշներուն հասկըցնէ: Ապա ուրեմն քու հայութիւնդ ալ պիտի երեւնայ դիտաւորապէս քու եկեղեցւոյդ մէջ, եթէ եկեղեցի ալ երթաս, ու փայտի պէս կենաս, միայն քահանայից բրած հանգէսները նայիս, դպրաց երգերը մտիկ ընես, ինչ տարբերութիւն կունենաս դու այն օտարազգի մարդիկներէն որ երբեմն երբեմն հետաքրքրութեան համար կուգան մեր եկեղեցին, եւ որոց մէջ գուցէ կգանուին ոմանք (մանաւանդ յունաց եւ ասորաց եւ լատինացւոց ազգերէն) որ ատեն ատեն երեսնին ալ խաչակնքելով, կամ ուրիշ արարողութիւններով կհասկըցնեն թէ իրենք ալ քու խաչդ խաչ կճանչնան, աւետարանդ աւետարան, մեռնոգ մեռնո, պատարագդ պատարագ: Չեմ ուզեր հարցընել թէ արդեօք այն օտարազգիները ինչ կըսեն մաքերէն՝ երբոր կտեսնեն եկեղեցւոյն մէջ քու այնպիսի պաղ ու անշարժ կեցուածքդ, կամ թէ ինչ ազգի տեղ կընեն զքեզ: — Գուցէ պատասխան տաս թէ ինչ ազգի տեղ ուզեն՝ թող դնեն, բաւական է որ ես ինքզինքս ճշմարիտ հայ կճանչնամ՝ արեամբ, սրտով ու լեզուով: Բայց գիտցիր որ այդ խօսքով իրաւունք կուտաս ինծի ըսելու թէ դուն ոչ միայն ճշմարիտ հայ չես, հապա նաեւ արժանի չես ճշմարիտ հայ ըսուելու, որովհետեւ հայութիւնդ դրսէն երեւցնելու կամ կլիանաս եւ կամ կամբէնաս: Յայտնի բան է որ եթէ կլիանաս, վատ ու խայտառակ ես, եւ եթէ կամբէնաս՝ կեղծաւոր ու իմաստակ ես, ոչ վտտութիւնը կը միաբանի ճշմարիտ ազգասիրութեան հետ,

եւ ոչ կեղծաւորութիւնը, վասն զի ազգասիրութիւնը վսեմ առաքինութիւն է:

Բայց ինչո՞ւ պիտի վախնայ մէկը իւր եկեղեցւոյն մէջ հայ երեւնալէն, մի թէ իւր դաւանութիւնը մոլորութիւն է, կամ թէ իւր արարողութիւնները դաւանանքին հակառակ բաներ են: Ինչո՞ւ պիտի ամբնայ մէկը իւր եկեղեցւոյն մէջ հայութիւնը դրսի արարողութիւններով ալ ցուցընէն, մի թէ ամօթ է սուրբ խաչին ամենայազմ նշանովն երեսը խաչակնքելը, մի թէ ամօթ է Աստուծոյ տաճարին մէջ նորա ամենակալ զօրութեան առջեւ երկրպագութիւն ընելը, մի թէ ամօթ է հաւատոյ լուսոյն եւ սիրոյն բորբոքմանը նշան մոմ վառելը, մի թէ ամօթ է քահանային խնկարկութիւնը՝ իբրեւ ջերմեռանդ աղօթականութեան յորդորանք՝ գլուխ ծռելով մը ընդունիլը, մի թէ ամօթ է ինչանքիստոնէական սուրբ սիրոյ եւ հաշտութեան՝ ողջոյն տալն ու ընդունիլը... Հաւատա որ եթէ կարողութիւն կամ կամք ունիս ճշմարիտ եւ ուղիղ մտածութեամբ մտածելու, ամօթին մեծը՝ այսպիսի սուրբ եւ փառաւոր աստուածաշտութեան արարողութիւններէն ամբնալն է, ամօթին մեծը՝ այս կերպով՝ բուն ազգային հոգւոյն դաւանանքը ազգասիրաբար ցուցնելու ժամանակ՝ ազգութիւնը ուրանալն է, ամօթին մեծը՝ ազգութեան ու ազգատեցութիւնն է:

Չըսէ մէկը յանկարծ թէ մեր արարողութիւնները կոպիտ բաներ են, բարակ մարդկանց՝ գիտուն մարդկանց չեն վայլեր, անոր համար կքաշուիմ: — Այսպիսի հայհոյանքով (ներուի մեղի այս խօսքը) այսպիսի հայհոյանքով ինչ տարբերութիւն կունենայ այդ սուտ ազգասէրը այն իրեն ատած ու անարգած Հայերէն որ հռոմէականութեան կամ բողոքականութեան ետեւէ գնացեր են: Ո՞չ ապաքէն նոքա ալ այս սուտ պարծանքը բերնէ չեն ձգեր թէ իրենք բարակ հայ են, եւ կոպիտ հայ չմնալու համար է որ ֆրանկացեր են:

Եւ որովհետեւ խօսքերնիս բնական կերպով այնպիսի Հայոց վրայ եկաւ, տեսնեմք թէ նո-

քա ալ ինչ իրաւունք ունին ազգային արարողութիւնները արհամարհելու կամ փոխելու :

Բ, Հսինք առաջուց թէ աշխարհիս երեսը մէկ դաւանանք մը՝ մէկ կրօն մը չկայ ու չըկրնար գտնուիլ՝ որ իրեն համար արարողութիւններ չունենայ. եւ այս արարողութիւններուն հաստ կամ բարակ ըսելը ծուռ երեւակայութենէ եւ հարեւանցի թեթեւ մտածութենէ յառաջ կուգայ : Ամէն ազգ ընդհանրապէս իրեն բնաւորութեանը յարմար արարողութիւններ ունի կամ ընդուներ է իւր առաքեալներէն ու հայրապետներէն. ուստի եւ մեծ տմարդութիւն է ուրիշի արարողութեանցը մեղադրանք ընելը. հապա ինչ ըսելու է այն մարդուն որ բուն իւր սեպհական գոյիլի արարողութիւնները կարհամարհէ եւ օտարինին կհաւնի ու կհետեւի : Բայց եթէ ազգութեանց եւ թեթեւամիտ մարդ :

Այս գիտնալով շատ հռովմէական հայեր անգամ, որ փոքր իշատէ փափաք կցուցընեն ազգասէր լինելու կամ երեւնալու, ոխեր են պահանջել իրենց եկեղեցականներէն որ ազգային հայկական արարողութիւնները նորէն ընդունուին ու անխախտ պահպանուին իրենց մէջ : Ո՛րքան ամօթ պիտի լինի ուրեմն այն լուսաւորչականաց՝ որ իրենք հռովմէականներէն ալ աւելի ետ մնան այս ազգասիրու-

թեան գեղեցիկ նշանը իրենց վրայ ցուցընելէն : — Բողոքական հայոց այս բանիս վրայ ունեցած կարծիքը որոշ կերպով յայտնի չէ մեզի. այսքանը գիտեմք որ բողոքական կրօնը գէթ առերեւոյթ հակառակութիւն մը կը ցուցընէ ընդդէմ ամենայն արարողութեանց, թէպէտ եւ ինքն ալ իբրեւ կրօն՝ ոչ սակաւ արարողութիւններ ունի իւր աստուածաշատութեան կերպերուն մէջ : Բայց Լուսաւորչական հայուն կիւլայլէ որ հռովմէական ու բողոքական հայերէն սովորի ազգասիրութեան պարտքերը՝ ազգային արարողութիւնները պահելու կողմանէ :

Թող ուրեմն իրաւունք տայ մեզի ամենայն ազգասէր հայ՝ երբ կըսեմք թէ միայն ազգային դաւանանքին անկորուստ պահպանութեամբն է որ անկորուստ կմնայ այժմու ժամանակա հայոց ազգիս ազգութիւնը. եւ ոչ միայն խօսքով ու մտքով իրաւունք տայ, այլ եւ գործով ետեւէ լինի ցուցընելու թէ ինքը իւր սրբազան նախնեացը աւանդած գեղեցիկ եւ վսեմ արարողութիւնները ճիշդ եւ անխառն պահելը փառք ու պարծանք կհամարի իրեն, եւ ոչ թէ ամօթ եւ տմարդութիւն. ընդ հակառակն՝ անամօթ ու տմարդի կհամարի զանոնք որ իրենց ազգութեանը նշաններէն ամբջնալ կցուցընեն :

Ա Ռ Ա Կ

Գ Ա Յ Լ Ե Ի Կ Կ Ո Ւ .

« Մընաս բարով գըրացիս,
Ըսաւ գայլը կըկուին .
Վերջապէս ինձ այս մորիս
Հանգըստութիւն չըտըլին :

Ի՞նչ մարդիկ են ասոնք, աղբար,
Ի՞նչ անըզգամ շըներ են .
Մէկը միւսէն կատաղի,
Մէկը միւսէն անօրէն .

Անմեղ չէ որ՝ կուղես հրեշտակ ալ եղիր,
Ո՛ր գին դառնաս՝ կերածդ է ծեծ փետ ու բիր : —